

УДК 342.951:334.722(477)

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Бердар М.М.

юрист

В статті розглядаються наукові та нормативно-правові джерела, визначається поняття, зміст та законодавче закріплення адміністративно-правової регуляції підприємницької діяльності, в Україні. Сформульовані принципи та особливості адміністративно-правової регуляції підприємницької діяльності.

In the article the scientific and normatively legal sources, a concept, maintenance and legislative fixing of the administrativno-pravovogo adjusting of pidpri-emnicky activity, is determined in Ukraine. Principles and features of the administrativno-pravovogo adjusting of entrepreneurial activity are formulated.

В статті розглядаються наукові та нормативно-правові джерела, визначається поняття, зміст та законодавче закріплення адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні. Сформульовано принципи та особливості адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності.

Ключові слова: підприємництво, підприємницька діяльність, підприємець, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток України як демократичної правової держави, її європейська та світова інтеграція вимагають проведення широкомасштабних реформ в усіх галузях суспільного життя. Обравши для себе шлях країни з ринковою економікою, наша держава тим самим створила підґрунтя для відродження і розвитку підприємницької діяльності, як сфери прояву економічної активності широких верств населення. Розвиток підприємництва як невід'ємного елементу сучасної ринкової системи господарювання відповідає встановленим цілям економічних реформ – створенню ефективної конкурентної економіки, що забезпечує високий рівень і якість життя населення країни і рівноправну участь України у функціонуванні світової економічної системи. Як показує досвід економічно розвинених країн, суб'єкти підприємницької діяльності значною мірою визначають умови соціально-економічного розвитку країни, сприяючи вдосконаленню ринкових механізмів і конкуренції, насиченню ринку товарами необхідної якості, зростанню зайнятості населення, формуванню середнього класу, прискоренню інноваційних процесів.

Одним з багатьох важливих факторів, що впливають на розвиток підприємницької діяльності як сегменту ринкової економіки в Україні, є взаємовідносини органів публічної адміністрації з підприємцями. На даний момент зміст цих взаємовідносин не завжди відповідає стандартам демократичної правової держави. Основними функціями органів публічної адміністрації (органів виконавчої влади та органів місцевого

самоврядування) на сьогодні повинні бути правореалізаційна та правозахисна, а, отже, їх завданнями в процесі діяльності – забезпечення реалізації прав та інтересів особи, в тому числі конституційного права на підприємницьку діяльність та їх захист.

Докорінна зміна вимог до діяльності органів публічної адміністрації зумовлює необхідність перегляду існуючого та вироблення принципово нового підходу до адміністративно-правового регулювання в сфері підприємницької діяльності. Взавши на озброєння досвід країн зі стабільною ринковою економікою, наша держава повинна виробити власний механізм регулювання підприємницької діяльності з урахуванням особливостей вітчизняної економіки.

Отже, відсутність достатньої теоретичної бази з питань, що є предметом дослідження адекватної сучасній практиці адміністративно-правового регулювання в сфері підприємницької діяльності.

Науково-теоретичною основою змісту роботи стали положення, ідеї та підходи вітчизняних та зарубіжних вчених-юристів: В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Г. О. В. Бігняк, І. П. Голонсіченко, І. В. Єршової, О. В. Клим, Т. В. Попандопуло, та інших. Також використані дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: З. С. Варналія, Л. І. Воротіної, В. М. Гейця, Пола А. Самуельсона та інших.

Дослідження адміністративно-правових аспектів регулювання підприємницької діяльності передбачає перш за все розгляд понять "підприємництво", "підприємницька діяльність".

Підходи до тлумачення цих понять знаходимо в працях учених багатьох галузей наук. Як справедливо зазначає німецький учений Петер Верхан, "важко знайти таку складну і неоднозначну сферу діяльності, як підприємництво. У ринковому господарстві вона реалізується на перехресті економіки, політики, техніки, юриспруденції, психології й етики" [1, с. 5].

Що ст. осується юридичного аспекту цих категорій, то вони в першу чергу мають базуватися на аналогічних економічних категоріях. Розуміння економічної сутності тих чи інших економічних явищ, процесів дозволяє безпомилково встановлювати юридичні права та обов'язки в господарській сфері.

Розуміння економічного процесу і місця в ньому підприємницької діяльності має довгу і неоднозначну історію.

Темою дискусій і аналізу таке суспільне явище як підприємництво, було протягом минулих століть та викликає значний інтерес у сучасних дослідників.

В зв'язку із зміною соціально-економічної моделі в Україні, проблеми підприємницької діяльності стали активно досліджуватися у вітчизняній економічній та юридичній літературі. Вчені прагнуть виявити характерні ознаки підприємницької діяльності, її видові диференціації, особливості характеристик суб'єктів цієї діяльності, дати науковий визначення поняття "підприємницька діяльність".

Незважаючи на те, що проблемами підприємництва вітчизняна наука розпочала займатися відносно недавно, можна констатувати, що вже існує велика кількість тлумачень цього поняття.

В науковій економічній літературі щодо цього існують різні підходи. В ряді визначень увага акцентується на одній ознаці: "підприємництво – це діяльність, направлена на максимізацію прибутку" [2, с. 3; 5, с. 6; 6, с. 13], в інших – на декількох: "підприємництво – це самостійна, ініціативна, постійна діяльність у сфері виробництва, надання послуг і торгівлі, яка здійснюється на власний страх і ризик [13, с. 208].

В сучасній західній економічній літературі підприємництво визначається як "тип поведінки", як "динамічний процес", що має інноваційний характер, і т. п.

В юридичній літературі визначення поняття "підприємництво" зустрічається значно рідше, ніж в економічній. Заслугує на увагу декілька визначень.

В.О.Сизоненко, зазначає, що підприємництво – це не заборонена законом ініціативна, систематична діяльність приватних осіб (підприємців) і юридичних

осіб, основана на приватній або на іншій формі власності, спрямована на одержання прибутку від виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг, здійснювана на власний ризик і під власну відповідальність [6, с. 5].

Т. В. Кашаніна визначає підприємництво як ініціативну діяльність господарюючих суб'єктів, засновану на їх самостійності, особистій зацікавленості та відповідальності, новаторстві та ризику [7, с. 9].

В. Ф. Попандопуло вважає, що "підприємницька діяльність – це сукупність правомірних вольових дій, що здійснюються професійно, систематично і на власний ризик особою, зареєстрованою як підприємець, з метою одержання прибутку" [8, с. 20].

В цілому, не зважаючи на певні розходження, запропонованим вченими-економістами і вченими-юристами визначенням властива рідкісна єдність: всі вони розглядають підприємництво як діяльність. Така діяльність повинна бути мобільною, динамічною, ініціативною, супроводжуватись постійним пошуком, що і відрізняє її від сталих (стаціонарних) форм та методів економічної діяльності. Підприємець повинен постійно змінювати способи та форми виробництва і реалізації своєї продукції. Необхідність змінювати технологію, продукцію, ціни обумовлена конкурентною боротьбою та бажанням збільшити обсяги реалізованої продукції. Потрібно швидко реагувати на умови ринку з метою недопущення нерентабельності суб'єкта підприємництва.

В Україні поняття підприємництва вперше було нормативно-визначене Законом України "Про підприємництво" від 07.02.1991 р., який втратив чинність з 1 січня 2004 р. (відповідно до прикінцевих положень Господарського кодексу України від 1 січня 2004 р.). Стаття 1 вказаного закону давала визначення підприємництва як безпосередньої самостійної, систематичної, на власний ризик діяльності по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності в порядку встановленого законодавством" [11]. Недоліком цього визначення слід вважати те, що суттєво звужується коло діяльності підприємців, тільки до меж „виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг”, адже діяльність підприємців є багатограннішою. Дана думка підтримується І. В. Єршовою, яка зауважує недоцільність закритого

переліку видів підприємницької діяльності, а вважає, що її напрямки зумовлюються перш за все ринком [9, с. 6].

З набранням чинності 01.01.2004 р. Господарським кодексом України, законодавче (легальне) визначення підприємницької діяльності дещо змінилося і на даний момент, визначається як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку (ст. 42 Господарського кодексу).

Дане визначення заслугоує детального аналізу, адже збільшивши коло ознак підприємництва шляхом додання терміну «ініціативна», законодавець визначив мету підприємницької діяльності, як «досягнення економічних та соціальних результатів та отримання прибутку», що є досить спірним положенням, адже не зовсім зрозумілим є яке змістовне значення законодавець вносив в поняття «економічні та соціальні результати» визначаючи їх як мету підприємницької діяльності поряд з отриманням прибутку.

Саме поняття «результат» визначається як «те, що отримано по завершенню певної діяльності, підсумок», а відповідно соціальний результат та економічний результат» підприємницької діяльності – це те, що приносить дана діяльність суспільству, життю людей в суспільстві, а також в господарську систему країни [10, с. 578]. Але зважаючи на систематичність підприємницької діяльності її «внесок» є постійним.

Якщо зважати на коментарі до Господарського кодексу України [11, с. 80; 12, с. 110], то думки авторів є різними і зводяться до таких основних положень: 1) не слід перебільшувати значення отримання прибутку, це хоча основна і необхідна, але не єдина мета підприємництва, ще одна мета – досягнення економічних та соціальних результатів; 2) спрямованість на систематичне отримання прибутку завдяки досягненню економічних та соціальних результатів є однією з характерних ознак підприємницької діяльності.

Найбільш поширеною (і серед економістів, і серед юристів) є точка зору, що підприємництво – це вид господарської діяльності, що закріплюється також статтями 3 та 42 Господарського кодексу України.

Безперечно слушною є позиція вчених, які підприємництво розглядають як вид економічної діяльності. Хоча на нашу думку

особливих протиріч тут не повинно бути, адже відповідно до термінології «економіка – це: 1) сукупність виробничих відносин, які відповідають даному рівню розвитку виробничих сил суспільства, пануючий спосіб виробництва в суспільстві, наприклад, ринкова; 2) організація, структура та стан господарського життя або якої-небудь галузі господарської діяльності», а термін «господарство – 1) теж що і економіка (в 1-му значенні, наприклад натуральне, ринкове господарство; 2) виробництво, економіка (в 2-му значенні)». Отже можемо зробити висновок, що поняття економіка і господарство співвідносяться як загальне і окреме, а отже підприємництво – це господарська діяльність і різновид діяльності економічної.

Що ж стосується характерних ознак підприємницької діяльності, то в науковій літературі, вони визначаються по-різному.

Так, одні економісти найважливішими ознаками вважають ризик, мобільність, динамічність; інші – додають такі ознаки як ініціатива, відповідальність, активний пошук рішень.

Вчені-юристи називають інші характеристики підприємницької діяльності.

Крім вищезгаданих ознак підприємницької діяльності, у літературі також називається ознака державної реєстрації [13, с. 14]. Державна реєстрація регламентується ст. 58 Господарського кодексу України, та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» від 15 травня 2003 р. [14]. На нашу думку, тут варто говорити скоріш про законність, правомірність підприємницької діяльності, адже державна реєстрація, ліцензування, сертифікація тощо є характеристиками саме законної підприємницької діяльності. Тому державну реєстрацію варто вважати ознакою не підприємництва, а характеристикою його суб'єкта – підприємця. Хоча в процесі сучасних досліджень підприємницької діяльності науковці включили в коло її ознак також соціально відповідальний характер [15, с. 6] такої діяльності, розуміючи під цим суспільну відповідальність, тобто необхідність підприємців діяти в інтересах суспільства та вносити свій вклад в вирішення суспільних та соціальних проблем.

Але характеристика підприємницької діяльності буде не повною, якщо не будуть визначені її види. В науковій літературі спостерігаємо різні підходи до визначення видів підприємницької діяльності. Їх класифікація проводиться за різними критеріями.

Важливою є диференціація підприємницької діяльності в економічній літературі за предметом діяльності.

Так, підприємництво поділяється на: 1) виробниче (до нього відноситься діяльність, яка спрямована на виробництво продукції, виконання робіт і послуг, збір, обробку і надання інформації, які передбачається реалізувати споживачам); 2) комерційне, змістом якого є торгово-обмінні операції, а сутністю – операції та угоди по купівлі-продажу [6, с. 5].

Існують і більш детальні класифікації підприємництва. Так, поряд із виробничим, комерційним і фінансовим виділяють посередницьке та страхове підприємництво.

Іноді підприємницьку діяльність поділяють на виробничу, торгову, постачальницько-збутову та посередницьку. Зустрічаємо поділ підприємництва на ризиковане (венчурне), транзитне, дрібне, міжнародне.

На нашу думку, визначальною і достатньою для характеристики підприємництва є його класифікація: 1) за критерієм предмета – на виробниче і комерційне; 2) за критерієм суб'єкта – на здійснюване фізичними особами і юридичними особами; 3) за обсягом – мале, середнє та велике.

Окрім вказаних положень, для визначення поняття "підприємницька діяльність" важливе значення має визначення її суб'єкта.

У законодавстві України немає визначення поняття "підприємець". Законодавець обмежився лише перерахуванням кола суб'єктів підприємницької діяльності та застосуванням цього терміну без роз'яснення.

Виходячи з цього можна запропонувати таке визначення: підприємець – фізична особа, яка є громадянином України, іноземним громадянином особою без громадянства, що здійснює підприємницьку діяльність легітимно, що підтверджується державною реєстрацією, а у визначених випадках – ліцензуванням, патентуванням, системою дозволів, які передбачені для окремих видів діяльності.

Отже, підводячи підсумки, доцільним уявляється таке визначення підприємницької діяльності та визначення її ознак: *підприємницька діяльність* – це будь-яка господарська діяльність, що здійснюється фізичними та юридичними особами легалізованими у встановленому законом порядку, які діють самостійно, систематично на власний ризик маючи на меті отримання прибутку та задоволення певних суспільних потреб.

У відповідності до ст. 42 Конституції України, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, а отже вільне використання для її провадження власного майна та здібностей. Отже суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути дієздатні громадяни України, особи без громадянства та іноземні громадяни в межах, встановлених чинним законодавством. При цьому вони можуть займатись підприємництвом як індивідуально, так і об'єднавшись в юридичні особи на основі різних організаційно-правових форм. В процесі діяльності підприємці зобов'язані дотримуватись норм податкового, антимонопольного, природоохоронного законодавства, санітарно-гігієнічних норм, правил безпеки на виробництві, правил пожежної безпеки, законодавчих норм, що встановлюють вимоги до якості продукції та послуг тощо. Невиконання цих норм тягне за собою юридичну відповідальність, передбачену чинним законодавством.

З'ясувавши основні поняття, які стосуються підприємницької діяльності, слід зауважити, що її становлення і розвиток як виду економічної діяльності потребує державного і зокрема, адміністративно-правового регулювання. На це є об'єктивні причини і в країнах з розвинутою ринковою економікою, і, особливо, в країнах, які здійснюють трансформацію до ринкової економіки.

Підприємницька діяльність є однією зі сфер взаємодії держави та економіки. Держава за допомогою права регулює відносини, що виникають при здійсненні підприємницької діяльності.

В юридичній літературі справедливо наголошується, що право є одним із найважливіших засобів впливу держави на економіку. Водночас, хоч державне регулювання підприємницької діяльності і ґрунтується на законодавстві, проте не вичерпується ним, оскільки це складний процес, який охоплює в комплексі різноманітні організаційно-правові засоби.

Під адміністративно-правовим регулюванням, слід розуміти один з видів регулюючого впливу на суспільні відносини в сфері здійснення підприємницької діяльності, що здійснюється уповноваженими органами публічної адміністрації (органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування) за допомогою багатоманітного, нормативно закріпленого інструментарію методів та засобів.

Також зазначається, що із переходом до ринкової економіки, характер, зміст і межі економічної діяльності держави істотно

змінюються, але при цьому необхідність адміністративно-правового регулювання економіки не втрачається. Скоріш за все, варто говорити про встановлення балансу в реалізації приватних інтересів суб'єктів підприємництва та інтересів суспільства в цілому – публічних, які забезпечує держава шляхом здійснення регулюючого впливу. Однак необхідними умовами такого регулювання, є діяльність органів виконавчої влади та місцевого самоврядування чітко у відповідності до своєї компетенції та неухильне дотримання підприємцями законних приписів цих органів.

Отже, слід зауважити, що для забезпечення стабільності економіки, безпеки суспільства, захисту прав споживачів та розвитку конкуренції, існує об'єктивна необхідність адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності, за допомогою системи специфічних методів та засобів, але слід чітко регламентувати межі цього впливу, його мотиви, конкретизувати адміністративні заходи, порядок їх реалізації та аналіз наслідків застосування.

Література:

1. Верхан Петер Х. Підприємець: його економічна функція та суспільно-політична відповідальність / Верхан Петер Х. – К. : Б. м., 1994. – 59с.
2. Підприємницьке право : підручник для студ. вищих навч. закл. : в 2 кн. / [Безсмертна Н. В., Кашинцева О. Ю., Іолкін Я. О., Коломацька С. П., Ніколаєва Л. В.] ; ред. О. В. Старцев. – К. : Істина, 2005. – 448 с.
3. Ніколаєва Людмила Вікторівна. Підприємницьке право : навч. посібник / Л. В. Ніколаєва, О. В. Старцев ; ред. О. В. Старцев. – К. : Істина, 2006. – 208 с.
4. Бігняк Олександр Валентинович. Підприємництво як предмет правового регулювання в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 “Господарське право; господарсько-процесуальне право” / О. В. Бігняк. – Донецьк, 2007. – 17 с.
5. Економічна теорія: Політекономія: Підручник/ За ред./В.Д.Базилевича. – 7-ме вид.- К.Знання-Прес, 2008. – 719.
6. Сизоненко В.О. Сучасне підприємництво: Навч.посіб. – К.: Знання-Прес, 2008. – 440с.
7. Кашанина Т. В. Предпринимательство: правовые основы / Т. В. Кашанина // Предпринимательство. – М. : Юрид. лит., 1994. – 175 с.
8. Попандопуло В. Ф. Коммерческое (предпринимательское право) : учебник для студ. вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция». Серия Institutiones / Попандопуло В. Ф. – М. : Юристъ, 2003. – 688 с.
9. Ершова И. В. Предпринимательское право : учебник / Ершова И. В. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ИД «Юриспруденция», 2006. – 560 с.
10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю Шведова. – М. : Технологии, 2007. – 938 [3] с.
11. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / [кол. авторів: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.] ; за заг. ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
12. Господарський кодекс України : коментар. – Харків: ТОВ „Одісей”, 2004. – 848 с.
13. Винник О. Имущественная самостоятельность как необходимое условие для осуществления предпринимательской деятельности / О. Винник // Предпринимательство, хозяйство и право. – 1997. – № 3. – С. 3–6.
14. «Про державну реєстрацію юридичних та фізичних осіб-підприємців» : Закон України від 15.05.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31–32. – Ст. 263.
15. Howard R. Bowen. Social Responsibility of the Businessman. – New-York : Harper & Row, 1953. – 181 p.